

Szemere Bertalan

Utazás külföldön

Válogatás Szemere Bertalan nyugat-európai útinaplójából

Válogatta:
Steinert Ágota

TARTALOM

NÉMETFÖLD
CSEHORSZÁG
SZÁSZORSZÁG
POROSZORSZÁG
HESSEN-KASSEL, FRANKFURT...
FRANCIAORSZÁG
NAGY-BRITANNIA ÉS IRLAND
NÉMETALFÖLD, BELGIUM, S RAJNAVIDÉK
HELVÉCIA

Vizsgálni mindenütt azt kell mi ott, s mindent ott, hol az legjelesebb; saját honában s földében mindent.

Én Németföldön különösen a népiskolákat, Franciaországban a nyilvános életet, Nagy-Britanniában a fogházakat s népjellemet, Helvéciában a természetet választám azon fénypontul, mi körül egyéb tárgyak csoportozatai összegyűlnek. Mert nem csak amaz elvnek, hanem még egy más csillagnak befolyása alatt is írék, s ez a HAZA; ha ezt tudtam volna feledni, ha a polgárt az írónak, a hazaszerelmet az írói dicsőségnek feláldozni bírtam volna, sokat másképpen s még többet éppen nem fogtam írni. -

Ajánlat s társ nélkül indultam a nagy világnak mint csolnak, mely a hazai partoktól eloldódva, vitorla és lapát nélkül bocsátkozik tengerre s átadja magát a habok kényének. Egy kérdés lebege lelkem előtt, mikor elindultam: "Reményljek-e az embertől s higgyek-e benne?" Most, midőn megtértem, szívem ünneplő örömmel adja a feleletet: "Igen."

S e szent hit gyümölcse utazásomnak, aranygyapjú helyett magamnak én ezt hoztam.

Vatta, december 20-án, 1838.

NÉMETFÖLD

Pozsony, Május 3-án, 1836.

Az országgyűlésnek vége szakadt.

Borult érzelemmel ültem kocsira, merően nézvéni égbe, hol véljük lakni Istent, ki ronthat és építhet, ki sújt gerjedelmében, de mindig bűnökért, s jó kedvében áld, de csak erényt. "Megállj ember - kiáltám a német kocsisnak a határnál -, nem tudod-e, hogy hazámat hagyom el, sokára, talán örökre?" S egy marok füvet szakíték az utolsó dombról, szövetségünk látható zálogául, és sötét képpel tevém keblemre, hogy hallaná szívem dobogását. A szegény kocsis, hol rám, hol a föltozkodó fekete égi háborúra tekintgete, s ha anyja mesékben ringatta mint gyermeket, aligha tartott istenfélő léleknek; ha nem ringatta, ő, a hazátlan, kórnak vélhetett.

Bécs, Október 4-én, 1836.

E napokban a mezőre sétálék egy német tudóssal. Ez növényeket, csigákat, ásványokat izzadva gyűjtögetett.

Különös! A csigákat s fényes kavicsokat utunkról felszedjük, a lepéket szorgalmasan gyűjtögetjük, hervadó növényeket gonddal rakunk tárba, jövedelmünkről, ha fillérekbe állnak is könyvet viszünk: de gondolatainkat, mikben talán egy jövőendő szendereg, elhullni engedjük, mint őszi falevelet, mit lekap a szél s örökre elvisz. Pedig embernek nincs drágább kincse gondolatainál s ötleteinél. De ezek véletlen virradoznak elő a lélekben, s ha meg nem

tartóztatjuk, sorban mint jöttek mind eltűnnek. És nem ily véletlen érkezett gondolatok szülötti-e a legjelesb találmányok? E parányi ötlet nem ér-e, mi forrásra vezet? Ama durva gondolat nem kő-e, mi gyémántot rejt? Azon sok eszmék, mik napközben mintegy általutazzák elménket, nem volnának-e méltók egy pillanatnyi munkára, egy darabka papírra, mi rongybul készül, és nem érdemelnék-e, hogy számukra egy táblát tartsunk emlékezetünkben? Az a pillanat, miben születik a gondolat, kifejtésre is legkedvezőbb; a melegség, mi vele jó, mintegy ki is költi. Sokszor történik, hogy később igyekszünk felkeresni s kibontani, de úgy járunk, mint ki szép álmaibul fölébredt - másszor azt nem folytathatja; mint a bányász ki arany érre akadt, de nem fog bele rögtön, hanem hollétét lombbal jegyzi meg - a szél elkapja onnét s többé meg nem leli; mint a vándor kinek tetszik egy színes csillag, de haladni akarván siet, majd később gyönyörködik benne, - de a föld fordult s eltakarta örökre. Napján szakítsd a virágot, mert más nap elhervadand; akkor nyisd ki vitorláidat, midőn a szél fúv; akkor menj az istenek templomába, midőn nyitva találod. A gondolat s a kedv gondolkodni nem csiga, mit házából akármikor kiénekelhetsz, nem növény, mit leszakíthatsz, nem kövecs, mit fölvehetsz minden pillanatban. Zárkodik s nyílik a lélek titkos törvények szerint, s mint a napnak, hogy megvirradjon s a villámnak, hogy kilövelljen nem parancsolhatsz, úgy nem parancsolhatsz ennek sem. És nem vagy méltó rá, ha elszalasztasz csak egy alkalmat is tündérországaiba bepillantani, mert a legkisebb gondolat drágább a legnagyobb gyémántnál, mivel az nő, kinő egy világgá, ez fog s végre hamuba röppen el.

Tehát ezután is szedjük föl a csigákat, gyűjtögessük a lepéket, rakjuk tárba a növényeket, a fillérek lajstromát folytassuk, de legyen naplónk ötleteink számára is, és minden napot azzal végezzünk be, hogy ennek gondolatait adjuk az előbbiekéhez. Engedni csak egy isteni szikrát is hasztalan elhullni tékozlás s bűn az emberi nem ellen, ki adván azt, adá a legdrágább kincset, mi értékben napokat s csillagokat meghalad. Lehetetlen is, hogy tékozlói ellen ne legyenek mennykövei!

Mindemellett is az elmúlt öt hónapra, életemből mintha kiszakadt volna, számot én sem adok. Meghozta ugyan ez öt is, mint a többi, a maga virágait s gyümölcseit, örömeket és fájdalmakat, és Bécs a szemlélőnek bőven nyújt szépet és tanúságost, emlékezetet s csodálandót: azonban mégsem érintek belőle semmit, azon egyszerű okbul, hogy mik tőlünk távolb esnek, azok leírására több helyem maradjon. De tőled Barátom, kiért én utazásomról hű naplót viszek, viszont megvárom, hogy távollétemben napról napra följegyezd derűjét s borúját azon nemzet életének, minek enyim gyöngé sugára, mely azzal együtt ragyog s együtt hal. -

Ma este hét órakor a levél-gyorskocsival Prága felé megindulék. "Kétségkívül lámpavilágnál nézendjük a vidéket" - mondtam a kalauznak ismerkedő szóul. "Meg pápaszemen" - felelé duzmadtan s a szögletbe vonult alunni.

CSEHORSZÁG

Prága, Október 7-én, 1836.

Az Ausztria s Csehország határát jegyző tábla nemcsak két országot, de két különböző arcú

vidéket választ el, mert túl rajta lépésként kiesbedő tájat lelünk. Legcsodálatosbak a fenyőerdők, miknek sötétsége szinte megijeszt. Úgy érzem, fenyves a lélekben a cser vagy tölgyerdőnél regényesb érzelmeket költ. A barna mohföld, a sűrűn ágazó fák, a szárazon nyuladozó gallyak s ágak, mik az úrtól hangzó mohdombra hullongnak, éjszakát csinálnak, miből az enyészet, korhadás, kriptai hulladékos pusztaság sötéten s kietlenül pillant az elmenőre. Tölgy erdőben, bármi vad s rengeteg is az, csak élőtül félek, legyen az kígyó, ember vagy egyéb; de a fenyvesek éjjeléből kísértő árnyékok köszöntik az embert s vére meghidegszik a nappali éj látásán. Így lett a cseh nép csodás mesék hívője és beszélője, s Rübezahl, a hegyek s fenyőerdők babonás királya a népnél most is él. A cseh lovagok tulajdona volt bajnokság és babonaság, s ha ezek közül egyik a másikat szülte, mindkettőt a természet képe táplálta, mert a kültermészet jelleme mindenütt átnyomakodik a nép lelkébe.

Prágába reggel értünk, s dél felé a vastag köd eloszolván, meggyőződtem, hogy Európa legszebb vidékű városai egyikének méltán mondatik. Benne csak két napot tölték s oly két napot, min a közintézetek legtöbbje zárva maradt.

Nagy város, az ó-rész viseli a régiség színét, s inkább sötét, mint méltóságos, s belőle az idomtalan födelű s négyszegű, gót-cifrázatos kapuk és tornyok sűrűn nyuladoznak ki. A vízen túl, fönn a hegyen, az üres fejedelmi vár, s alatta és körölte elszórva a cseh nagyok palotái. E tágas épületek lakatlanul hevernek s hulladoznak, s bennök minden lépésem visszhangzék. Pedig, ha jó épületben senki nem lakik, egyedül kopogni végig a szobákon s folyosókon sokszor borzalmasb, mint omladékok közt járni egyedül. Az uraik után ekként zengő és sóhajtó falak hangjai emberi nyelven ezt jelenték: "régí dicsőségünk hol késsel az éji homályban?!"

Prága ily roppant naggyá a császárok itt laktában lett. S azokkal együtt az élet elköltözött belőle, s ha maradt is meg valami központjában, az most a szélek felé halotti csöndben végződik. De bír nagy történettel és most annak emléken látszik élni.

A gyönyörű kilátású Lőrinc-hegyre menvén át, midőn láttam mi nagy híd alatt, mi széles mederben folydogál a keskeny Moldva, csaknem fölkiálték: rakjátok be, ó, prágaiak a híd boltozatit, hogy vizetek alatta egyszerre ki ne fusson. Tetszék az eláradozó folyamra nagy hidat építeni s nem tetszék keskenyebb, de mélyebb árokba szorítani. Igaz, így szebb. A folyam, mint kis tenger, a híd fölött egy szivárvány, s e szép látvány hideg számolatnak miért áldoztatnék föl?

Este a színházban kedvesen lepett meg az öltözetbeli polgári egyszerűség. Pesten a karzat is pompázóbb az itteni páholyoknál. Úgy látszik, miként van a nemzetnek s embernek ifjúkora, akként a városoknak is van. Prága ó város, leragyogás után él, s arca a barna ó épületekkel egyezőleg fénytelen egyszerűsége vezet lakosait: de Pest ifjú, haladásban, bimbóban, benne gazdag alakkal emelkednek a házak, s tükör a lakosnak mindenik, mi ékeskedésre int. E fölött a nap kél, amaz fölött délutánra hajlott. De én Pestet nem védem, mert ellene vagyok a vett fényűzésnek. Mely nép a magáéban fénylik, annak a fényűzés élete, mert ez belső erejének, természetének kisugárzása; de nekünk átkunk s halálunk. Nem hasonlunk-e mi a pár gyermekhez, ki a német komédiásnak bábuért kenyerét adja? E fényűzés nem sima jég-e, min kéjelmesen vesztünkbe rohanunk? Igen, átok az, míg idegen kézből vesszük, s a pesti ragyogó s illatozó boltok hazafinak borzasztóbbak a megnyilatkozott sötét s bűzhödt koporsóknál. Ki

ezeket szorgalmi állapotunk mértékeül veszi, rettenetesen csalatkozik. Mert minek jelei? Haladásnak? Korántsem; csak annak, hogy sokat veszünk. -

Az utazást is tanulni kell s minden rászédés egy lecke. Én az első leckét egy tizenkét éves gyermektől vevém. Tudniillik a főegyházban rám tolá magát s nem kért magyarázgatás után fölhíva a toronyba, hova sötét lépcsők vezetnek. De a haragnál főlebb nem meheténk, mert az ajtó csukva volt, s nem ő volt a rendes kalauz. Eszerint nem adtam neki annyi, mennyit kért. Pedig gondolkodám: "talán akkor kellene kifizetnem midőn le fogott vezetni" -, de eszembe jutott: "gyermek miképp lehetne álnok?" Ment előre. Ismét gondolám: "meg kellene fognom, hogy a sötétben ne hagyjon," de eszembe jutott; "hiszen nem felnőtt s a gonoszság sem nőtt fel benne". Azonban alig ért az első lépcsőre, mondá: "erre utánam", s azzal eltűnt, én pedig a sötét szűk lépcsőn és sikátorokon izzadva és szorongás közt tapogatóztam le.

Töplíc, Október 10-én, 1836.

A jó gyakran kedvetlenség leplében érkezik. Kocsisunk majdnem egy óráig várakozék egy utazó után, mi társaimat s engem igen bosszantott. Végre eljött a skót, ki Perzsián keresztül Kelet-Indiából utazik honába, s benne igen kellemes társalkodót találtam. Megtudva hogy magyar vagyok, mondá, tibeti utában találkozáék Csoma-Kőrösivel, s tőle hallám azt is, hogy Kőrösi, mint török ment Tibetbe s a keresztyéneket gyűlölő tibeti fejdelem védelmét így nyerte meg. Midőn oda angolok mentek, szólt ugyan hozzájuk, de nem evék, sem társalkodék velök, hogy gyanúba ne vétessék. Igen szűken élt; tejjel s kenyérrel táplálkozott, s ez naponként négy garasába került. Nagyon hű emlékezete van; a nyelveket könnyen tanulja, s az angolon kívül nyolcat beszél. Most mindig az ázsiai tudóstársaság teremében dolgozik, s szüntelen foglalkodván, a bemenő idegennek többnyire csak ujjal mutatják: "a könyvek közt, az ott, a magyar utazó".

A fürdejéről s vidékéről világszerte híres Töplícben egy napot mulaték. Délután kimentem a Schlossbergre, csodálni a természetet. Kis rom ez, alig elég, hogy rajta nevének halhatatlanságot szerezzen az ábrándos utazó, de a hegy, melyen áll, nagy pont, mert Töplíc, egész környékébe bepillantat. Északra nyúlik az Erzberg, mi határ Szász- és Csehország közt, kelet-délre a Mittelberg, az országban legmagasb Donnerberg csúccsal. Töplíc hegyek közt van, és mégis tágas láthatárral bír, mert vidéke egy mély pontbul indul ki, s kétfelé lejtős oldalakat képezve, lassanként emelkedik hegyekké. Némely hegy, mint felhőtömeg, messze kékelik; s még oly messzeségben is a tájon tisztán végig látni, egész aljáig. Halom és sík, völgy és domb, erdők és szántóföldek, berek és rét, gyümölcsösök és fehér szalagként nyúló s fasorral beszegett utak, s mindez nagy láthatárban, kedves kép. Az egész vidék ugyanazon apró tájék ismétlése, de roppant terjedelemben s különbféleképp színezve s állítva közelség s távolság által. Egyes kellemes tájakkal nem dicsekhetik, s ha egyénként járjuk, ismétlésekre találunk, de ha az egészet nézzük, a hegyek által képezett nagy foglatban a nagy képet bámulnunk kell. Midőn Marienschein felé mentem, több lakossal akartam beszédbe eredni, de nem boldogultam. Egy dőcögőtől, például, kérdem: "az ott Marienschein?" Dörmögé: "ja". "Ez úton mennek oda?" Ismét dörmögé: "ja". "Nem messze van hozzá Vilmostető?" Dörmögé: "nein". "Egy óra negyed alatt oda érek?" Ismét dörmögés "nein". Látván hogy harmadikféle táncra nem vihető, cammogni hagytam saruiban.

Képek Magyarországról a külföldön

ELSŐ KÉP, CSEHORSZÁGBAN

Bajom akadván, a töplici rendőrséggel érintésbe jövék. Az Őrmesterhez, ki itt legfőbb volt, egy késő este mentem utószor. Kerek asztal mellett ült feleségével s három gyermekeivel. Ő evék, a család nézte s a nézők közt én is kényteleníttetém helyet foglalni.

"Hm! - kezdé az Őrmester fontos fejfel - Magyarország szép ország."

Én, mint kinek kedvesét dicsérik, mentegetőzve s vonakodva mondám: "Ó, igen -"

"De tudom én, hogy szép; megjártam én a francia háborúkor. Van ott minden, kenyér, mint a hó, bor, vas, arany, dohány, mint a sáfrány - de mint a sáfrány! -, marha mindenféle s gyönyörű, - csak ember nincs."

Hohó, gondolám magamban, 12-14 millió ember már csak valami; elhatározám, erre felelek. De eszembe jutta, hogy ez az ármányos policiából való, ki tudja, mint érti mondását? Lehet, ő nem azt nevezi embernek, ki eszik és iszik, hanem ki gondolkodik. Ha így számol, úgy az én millióimat kegyetlenül substrahálná. Eszembe jutta pöröm is, tehát nem szóltam.

"Kár azért a szép országért - folytatá -, Európában párja nem volna. Haj, de még sok hiányzik, hiányzik a legfőbb. Vagy van már? Van már policia?"

"Nincs, s nem is..."

"Ihol la!" - közbe vágott, csodálkozva nyújtván ki kezét, miben villája magasan állt a sülttel végén, mint egy neptuni trident.

Mint alkotmányos magyar, a policia ellen szilárdul kikelni kötelességemnek tartám, s már szólandó valék, midőn felesége s a gyermekek is fölkiáltának valamennyien egyszerre rám bámulva: "nincs policia?!"

Meghökkenem. Láttam, a policiát megtámadva e család lételét támadom meg. S meg fogom győzhetni őket? Bizonyosan nem. Azonban - ismét eszembe jutta, pörömet elvesztem. Tehát ismét hallgattam. Az Őrmester pedig beszélt szakadatlanul. Őt sem az nem zavarta, hogy egyik fija, kétségkívül, mert éhes volt, szájtátva követte szemével a villának a tányér s apja szája közti utát, sem ellenmondástul nem félt.

"Hanem télben módfölött kemény hideg van ott - folytatá geographiáját -, és rettenetes nagy havak. A hegyek, erdők mind merő fehérek, a falukban a házak nem látszanak, s a szegény lakosok berekednek, mert a hóval beesett ajtót ki nem nyithatják."

"Hát egyik faluból hogy mennek a másikba?" - kérdé könnyökölve csodálkozó felesége.

"Sehogy; hogy mennének? Hiszen az egész vidék hó alatt van, az utakat két ölnyi magas

hófuvat is földi."

"Én nem gondolnám, hogy nálunk nagyobb hó volna, mint itt - közbe szólék, természetesen óvakodva -, pedig úgy tartom az országúton itt járnak télben is."

"Igen - viszonzá az Őrmester nagy elégedéssel -, mert itt a havat az országútról naponként eltisztítják."

Az igaz - de ezt nem mondám, csak magamban gondolám -, ezt nálunk nem cselekszik. De mi tudjuk, hogy nem rötségből, hanem a gondviselésben kegyes megnyugvásból. Isten ád télben havat és hideget, mi azt megőrzi, Isten ád meleget tavaszkor, mi azt elolvasztja.

"Hah, télben veszélyes ott utazni - mondta tovább -, az ember mindenütt vadállatokra bukkan. A medvék például."

"Nálunk a medvék télben alszanak" - felelém, s gondolám, itt megejtém az öreget. Korántsem!

"Ha ha ha - nevette - mit, a medvék? Télben? Én tudom, hogy nem. De úgy ugrálnak a havon, mint a bárányfiúk."

"Medvék!" - kiáltának felesége s gyermekei, s egyszersmind elég illetlenül rám néztek. Hízkelkedém magamnak csak azért, mivel szántak, hogy oly rettenetes országban lakom.

"Igen - kezdé újra az apa -, meg a farkasok. Tizenkettő is űzi néha a levélvivő szegény katonát. Bizony sok szerencsétlenül jár; lovat s katonát összetépnek, s másnap a hóban csak a sarkantyús csizmát lelik meg. Egyszer Galíciából szánkán jöttem s űzőbe vettek, s nem vala más mód tőlük megszabadulni, mint a velünk volt borjút elvagdalni s szeletenként elhajigálni"

"Huh!" - mondták a gyermekek, s a legkisebb leányka félénken oldalgott anyja mellé, ki ismét szomorú s részvétes képpel csodálkozék rám.

"Biz így van az!" - monda az egyébiránt becsületes Őrmester, nagyot sóhajtva étel után fölkelésben, s vette kalapját s nádbotját és mentünk. Jöttömben gondolám: "no itt hazámat elvesztém, - de hiszen megnyerem pörömet."

Többen is vannak a magyarok közt, kik magukat így vigasztalják.

